

FILOSOFIE

(philein=milovat, sophia=moudrost)

Věda, která zkoumá neempirické otázky. Klade otázky po základu, smyslu, podstatě, porozumění a osvojení světa jako celku, a místa člověka a ducha v něm. Usiluje o vidění světa v souvislostech.

Základní disciplíny :

Ontologie, gnozeologie, logika, etika, estetika, filosofická antropologie.

Základní pojmy a problémy :

Jsoucnost, bytí, existence, jev, obecné, zvláštní, transcendentní, celek, substance, akcidents, kvalita, kvantita, materialismus, idealismus, objektivní, subjektivní, trvání, prostor, čas, poznání, zkušenost, svoboda, pravda...

Skepticismus, empirismus, racionalismus, senzualismus, agnosticismus.

Propojení s dalšími disciplínami:

Matematika, fyzika (kvantová), logika, etika, estetika, náboženství, psychologie, sociologie...

ANTIKA

Antická řecká filosofie tvoří nejdůležitější součást (západní) antické filosofie. Rozvíjela se zhruba v období od 6. stol. př. n. l. do konce starověku. Starořeční filosofové se považují za zakladatele západního vědeckého myšlení a mají pro filosofii dodnes zásadní význam, neboť otevřeli hlavní filosofické otázky a vypracovali základy filosofické metody. Už ve starověku se z filosofie vydělila astronomie, matematika a geometrie a filosofové položili základy většiny dalších věd. Řecká filosofie vzniká jako způsob racionálního uvažování a argumentování o otázkách o původu světa, o dobru a zlu, o postavení člověka, o povaze společnosti a podobně, na něž předtím odpovídal mýtus. Když se v 1. polovině 1. tisíciletí př. n. l. začal rozvíjet dálkový obchod ve východním Středomoří a obchodníci se začali usazovat v přístavních městech mimo svůj domov, vznikly v těchto městech a osadách kulturně i jazykově smíšené společnosti. Lidé, kteří tu společně žili, byli vychováni v různých náboženstvích a kulturách a nesdíleli tedy tytéž tradice, jež ve starších, kulturně a nábožensky homogenních společnostech všechny spojovaly. Když na sebe narážely různé mýtické tradice, začaly se navzájem zpochybňovat: tak přistěhovalci v řeckých městech pochybovali o výkladu světa, jak jej podávaly Homérovy a Hésiodovy básně, a naopak domácí Řekové odmítali jejich mýtické tradice. Filosofie vznikla nejprve v okrajových oblastech řecké kultury, v Iónii (tj. na západním pobřeží dnešního Turecka), na Sicílii a v jižní Itálii, kde k těmto střetům docházelo, a to jako způsob hledání „moudrosti“ čili pravdivého poznání skutečnosti a člověka, který by se neopíral o tradované autority, nýbrž pouze o rozumovou úvahu a argumenty. Ještě počátkem 6. stol. př. n. l. se athénský vládce Peisistratos snažil Homérovu autoritu obnovit, neměl však úspěch. Proti tomu totiž už stála začínající filosofie a jeden z prvních, Hérakleitos, výslovně odmítá Homéra i Hésioda, který podle něho „nezná ani den a noc“. Naopak je „každému člověku dáno, aby dovedl poznat sám sebe a být rozumný.“ Přesně to je první program řecké filosofie.

Předsókratovská filosofie (předsókratici)

6. až 5. stol. př. n. l. Zabývá hlavně otázkami po původu světa, hledání pralátky a možnostech pravdivého poznání.

Hlavní střediska byla na východě v Iónii, na egejských ostrovech a na Sicílii.

- Milétská škola – Thalés z Miléty, Anaximandros, Anaximénés
- Pýthagorejská škola – Pýthagorás a jeho žáci, Alkmaión
- Elejská škola – Xenofanés, Parmenidés, Zénón z Eleje
- Hérakleitos z Efesu
- Pluralisté – Anaxagorás, Empedoklés
- Atomisté – Leukippos, Démokritos

Klasické období athénské filosofie

5. až 4. stol. př. n. l. – kdy se pozornost soustřeďuje na člověka a lidskou společnost, na podmínky dobrého života a začíná i soustavné studium přírody. Zdaleka nejdůležitějším střediskem jsou Athény, z jejichž žijí i další období.

- Sókratés - 469 - 399 př. n. l.
- Platón - 427 - 347 př. n. l.
- Aristotelés - 384 - 322 př. n. l.
- Sofisté – Prótagorás z Abdér, Gorgiás z Leontín
- Kynismus - Antisthenés, Díogenés ze Sinópe

3. stol. př. n. l. až 2. stol. n. l.), které se obrací především k otázkám etiky či praktické filosofie a v němž pokračuje rozvoj jednotlivých věd. Středisko se posouvá do Alexandrie a později do Říma.

Latinská filosofie

(1. stol. stol. př. n. l. až 5. stol. n. l.), jež se věnuje hlavně otázkám práva, spravedlnosti a dobré vlády, postupně přechází od řečtiny k latině, a v němž se také začínají prosazovat východní vlivy a zejména křesťanství.

Mezi hlavní myšlenkové proudy a postavy té doby patří:

- Stoicismus – Zénon z Kitia, Seneca, Epiklétos, Marcus Aurelius
- Epikureismus – Epikúros, Titus Lucretius Carus, Quintus Horatius Flaccus
- Skepticismus - Pyrrhón z Eleje
- Eklekticismus – Marcus Tullius Cicero, Filón Alexandrijský
- Novoplatónismus – Plótínos, Iamblichos, Proklos, Boëthius.

PLATÓN

Platón byl řecký filosof, pedagog a matematik. Je považován za jednoho z nejvýznamnějších a nejvlivnějších myslitelů vůbec. Platón založil athénskou Akademii, jež pak byla vzorem evropským univerzitám a vědeckým institucím. Své spisy psal většinou formou rozprav mezi svým učitelem Sókratem a dalšími osobami, kterým Sókratés svými otázkami pomáhá vyvrátit jejich předsudečné a nezralé názory a dospět k lepšími poznání.

Platón spolu se Sókratem obrátili pozornost filosofů od úvah o povaze a původu světa k otázkám člověka a lidské společnosti. Ústředními tématy pro ně jsou:

- rozdíl mezi pravým poznáním a pouhým míněním;
- ctnost a možnost výchovy ke ctnosti;
- spravedlivé a přitom trvalé uspořádání obce;
- dobro jako konečný cíl člověka i obce.

ARISTOTELÉS ZE STAGEIRY

byl filosof vrcholného období řecké filosofie, nejvýznamnější žák Platonův a vychovatel Alexandra Makedonského. Narodil se 384 př. n. l. v osadě Stageira na poloostrově Chalkidické v dnešní řecké Makedonii, asi 80 km východně od Soluně - Thessaloniki (proto se někdy nazývá *Stagirita*), zemřel v roce 322 př. n. l. v Chalkidě, asi 60 km SV od Athén.

Na rozdíl od svého učitele Platóna, který se věnoval převážně otázkám člověka a společnosti, snažil se Aristotelés obsáhnout a uspořádat i všechno předmětné vědění své doby a výsledky vlastních pozorování Země, oblohy, přírody, jazyka, společnosti, politiky a umění. Zatímco Platónův učitel Sókratés se svými partnery diskutoval a hleděl dosáhnout jejich souhlasu, Aristotelovy spisy už obsahují přesnou a závaznou argumentaci, jak ji má svým žákům přednášet učitel.

Základem aristotelského třídění věcí je představa nadřazeného rodu (řecky *genos*, latinsky *genus*), jehož jednotlivé druhy (*eidos*, *species*) se navzájem liší „specifickou“ čili druhovou diferencí. Definice tak spočívá v určení (společného) rodu a tohoto rozdílu vůči ostatním druhům v něm. Jednotlivé předměty se tak dají uspořádat do „stromu“ nadřazených a podřazených kategorií, na čemž spočívá tzv. binomická nomenklatura v botanice, zoologii.

V „první filosofii“ čili metafyzice, která pojednává o jsoucnech a bytí, se Aristotelés snaží překonat Parmenidovo ostré rozlišení „jsoucího“ a „nejsoucího“, které v důsledku vylučovalo každý vznik, změnu a zánik. Používá k tomu rozlišení mezi možností (*dynamis*, *potentia*) a uskutečněním (*energeia*, *actus*): vznikající věc už musela být možná, a tedy přechází z možnosti k uskutečnění. Každá změna ovšem musí mít svoji *příčinu*.

Aristotelés rozlišuje příčinu

1. látkovou (*hyletiké*, *materialis*), tj. materiál či látku,
2. tvarovou (*eidetiké*, *formalis*), tj. představu či tvar,
3. účinnou (*hothen hé arché*, *efficiens*), tj. toho, kdo ji působí, a
4. účelovou (*hú heneka*, *finalis*).

Tak když se staví dům, musel se o to „příčinit“ jak stavební materiál, tak představa domu, stavitel a konečně účel: někdo chce bydlet. Pokud by některá z nich chyběla, nemohlo by se stavět.

Aristotelova představa o jsoucím se od novověké filosofie a vědy liší především v tom, že typické jsoucné je u něho živá bytost, nikoli rozlehlá věc (Descartes) nebo hmotný objekt. Jsoucné se může pohybovat a měnit, a to zejména za nějakým cílem, který patří k jeho přirozenosti. Za druhé je Aristotelovi cizí představa aktuálního nekonečna. Proto ani řetězec příčin nemůže být nekonečný, nýbrž musí skončit u první nutné příčiny, „prvního nehybného hybatele“, jehož pak křesťanská teologie ztotožnila s Bohem.

Pravidlům správného myšlení, usuzování a argumentace je věnována řada spisů, tradičně označovaných jako Organon čili nástroj, rozumí se právě myšlení. Jednotlivá tvrzení spojujeme v soudy, z předpokladů (premis) vyvozujeme závěry. Základní formou soudu je sylogismus: ze dvou tvrzení se společným členem plyne třetí. Obě výchozí tvrzení mohou být buď obecná (každý, všichni) nebo jednotlivá (je, existuje), a kromě toho mohou být také

záporná (žádný a jen některý); podle toho pak některé závěry platí a jiné ne. Z aristotelské logiky vznikla predikátová logika včetně kvantifikátorů. Aristotelova „analytika“ či logika jakožto nauka o pravidlech myšlení a řeči také z jazyka a z jeho forem vychází: podstata, případek (akcidens), atribut a podobně jsou zároveň kategorie myšlení i jazyka.

STŘEDOVĚKÁ KŘESŤANSKÁ FILOSOFIE

Základem křesťanské filosofie je křesťanské náboženství, je závislá na autoritě zjevení, evangeliích, očekávání příchodu spasitele.

První křesťané byli pronásledováni (neuctívali císaře jako boha). Pronásledování vyvrcholilo ve 3. a 4. století.

Milánský dekret (r.313 – císař Konstantin I.) legalizoval křesťanskou církev. Od 4. století se stalo státním náboženstvím.

Kořeny - spojení židovského, křesťanského a antického duchovního světa. Vzniká křesťanská teologie a patristická literatura, na niž později naváže i středověká filosofie.

PATRISTIKA (z řeckého πατήρ, otec) je studium křesťanské literatury a myšlení v období od 1. do 7. století.

Je to doba církevních otců. Základem je obhajoba křesťanství proti pohanům, ale i proti gnosi, či judaismu.

Etapy:

- Apologetika – obrana (obhajoba) před útoky. Tvorba a obrana dogmat (zjevené pravdy).
- Systematika – vytvoření uceleného systému nauky:
  1. Učení o Bohu
  2. Učení o Kristu
  3. Učení o člověku

Nejvýznamnějším představitelem byl **Sv. Augustin** – Bůh stvořil svět z nicoty, je zdrojem všeho. Veškeré poznání je proto poznáním Boha – sebepoznání, tj. poznání vlastní duše. Predestinace (předurčení), svoboda vůle.

SCHOLASTIKA je obdobím středověké školské filosofie, která se vyučovala na univerzitách. Základem je učení Tomáše Akvinského (vychází z Aristotelovy filosofie), které je dále rozvíjeno dalšími učiteli (Bacon, Scotus, Occam, Eckhart). Řešila především vztah mezi filosofií a teologií.

Dalším rysem byl dlouhodobý spor mezi představiteli nominalismu a realismu o obecné pojmy (univerzalia).

Etapy:

- Raná (11. – 12. st.) – realisté
- Vrcholná (13. st.) – T. Akvinský
- Pozdní (14. – 15. st.) – Bacon, Scotus, Occam, Eckhart. Nominalisté, či konceptualisté.

Raná scholastika

- Vysvětlení víry, snaha o soulad s rozumem.
- **Anselm z Cantenbury** – vztah víry a vědy. Víra je na počátku rozumových úvah.
  - Bůh je obecnost (univerzalia), od níž je odvozena jeho existence.
- **Pierre Abelard, Vilem de Champeaux**

Vrcholná scholastika

- Systematizace křesťanského církevního učení.
- Boj s kacířskými proudy.
- **Albert Veliký**
- **Tomáš Akvinský** – snaha o soulad vědy a víry (priorita víry).
  - Dogmata i rozum pochází od Boha. Nemohou tedy být v rozporu.
  - Theologie směřuje od Boha ke stvořenému, filosofie směřuje od stvořeného k Bohu.
  - Svět je hierarchicky uspořádaný, společenská nerovnost je přirozená. Je dána prvotním hříchem a diferencí lidských činností.
  - Lidská osobnost (jednota duše a těla) je rozumná, individuální a má schopnost být podstatou a řídit své činy. Je to spojení látky a formy (Aristoteles). Duše je vtělená a nesmrtelná.
  - Pravda je shoda věci s rozumem.
    - Pravdy, které můžeme poznat přirozeným světlem rozumu (přirozená theologie) a pravdy, které se opírají o světlo Božího zjevení (zjevená theologie).
      - Přirozená theologie – 5 důkazů (cest) Boha:
        - Důkaz o pohybu, důkaz z účinné příčiny, důkaz z možného, důkaz z nutného, důkaz z řízení světa.

Pozdní scholastika

- Rozvíjí se především v rámci církevních řádů (dominikáni, františkáni) na půdě univerzitní.
- Kritika tomismu (učení T. Akvinského a realismu)
- **Roger Bacon** - alchymista, empirik. Důraz na experiment, empirii (zkušenost), které staví proti rozumu.
- **Jan Duns Scotus** – vůle stojí před rozumem.
- **Vilém Occam** – usiloval o obnovu původní křesťanské mravní čistoty, která vychází z duchovnosti, nikoli z rozumu. „Occamova břitva“ – první radikální řešení je většinou správné.
- **Mistr Eckhart** - mystik. Oproštěnost od potřeb vůči všem věcem. Člověk má směřovat k věčnosti.

REALISMUS A NOMINALISMUS

Realismus a nominalismus je středověké označení pro dvě obecné tendence, pro jednu ze základních polarit lidského myšlení, jež se týká vztahu mezi obecným a zvláštním, společným a jednotlivým, univerzálním a individuálním.

Realisté zastávali názor, že obecné pojmy jsou skutečné a původní, z nichž se účastí na nic vytvořily ostatní věci. Východiskem byla Platónova teorie idejí.

Nominalisté tvrdili, že obecné pojmy jsou až po věcech, jsou odvozeny z věci, jsou to jen jména (jméno, nomen), neexistují skutečně, prvotně a reálně existují pouze jednotlivé věci (strom, nikoli rostlina...).

- Krajní **realismus** soudí, že skutečně „jsou“ jen obecniny čili univerzálie (například člověk, strom nebo kružnice), neboť jen ty jsou trvalé a neměnné, lze je pojmenovat a poznávat, kdežto jednotlivé je od nich odvozené, vždy nahodilé, pomíjející a proměnlivé.
- Krajní **nominalismus** naopak soudí, že „jest“ jen jednotlivé, neboť jen s jednotlivým lze udělat přímou zkušenost, ukázat na ně a přesně je popsat či změřit, kdežto domnělé obecniny vznikají až dodatečně (po věcech, lat. *post res*) a jsou to jen slova či jména (lat. *nomina*, odtud nominalismus), jimž žádná samostatná skutečnost neodpovídá.
- Kompromisní stanovisko, někdy nazývané **konceptualismus**, uznává nezbytnost obecných pojmů (konceptů) pro třídy předmětů, nepřikládá jim však samostatné bytí.

Tisíciletá historie sporu a fakt, že se znovu a znovu vynořuje pod různými názvy, stejně jako důsledky, k nimž tyto postoje vedou, svědčí spíše o tom, že se jedná o hluboký rozdíl v nahlížení a chápání světa i lidské zkušenosti. Krajní pozice vedou k absurdním a politicky dokonce nebezpečným důsledkům: krajní realismus lze využít k obhajobě autoritativního státu a totality, krajní nominalismus může vést k anomii, rozkladu společnosti.

Realismus je často spojen s racionalismem (Platón, Descartes, Leibniz). Nominalismus s empirismem a skepsí (George Berkeley, David Hume, existencialismus).

Realismus a nominalismus dnes

Spor těchto dvou postojů trvá pod různými jmény dodnes. Tak se dnes většinou domníváme, že skutečně jsou jen „konkrétní“ či jednotlivé, hmatatelné a vykazatelné věci a existencialismus 20. století představu „obecného“ u člověka přímo odmítl. Na druhé straně ale předmětem empirické vědy mohou být jen celé třídy „stejných“ věcí – bakterií, psů nebo mlhovin. Také současná genetiky se svým důrazem na dědičnou informaci (genom) stojí spíše na stanovisku realistickém: jednotlivý organismus je jen „vehikl“ pro „sobecký gen“ (Richard Dawkins).

Logický pozitivismus a filosofie jazyka 20. století, vycházející z nominalistické tradice, poukazují na to, že problém je spíše jazykový: zdánlivé „obecniny“ jsou ve skutečnosti souhrnné pojmy pro třídy předmětů a samy žádná jsoucna nepředstavují. Jenže i zdánlivé označení jednotlivého – například „pan X. Y, narozený 1. 1. 2000“ – je ve skutečnosti souhrnný pojem pro množství jednotlivých a často velmi rozmanitých zkušeností. Znamená někdejší novorozeně, současné dítě, bude možná jednou znamenat studenta, manžela, řidiče autobusu, penzistu a další a další. V jakém smyslu je to „jednotlivina“? Na druhé straně rostliny i živočichové se reprodukují tak, že ze žaludů vyrostou duby a z pulců se vylíhnou žáby téhož druhu, jako byli jejich rodiče. Co je potom spíše jsoucí: jednotlivá jepice, nebo její druh?

Společenské důsledky

Spor realismu s nominalismem má významné důsledky i pro chápání společnosti a politiky.

Tak realisté trvají na tom, že společnost potřebuje autoritu a obecné zákony a člověku jako takovému patří jistá práva prostě jen proto, že je člověk. Naopak nominalisté zdůrazňují spíše volnou hru jednotlivých zájmů, jejichž konflikty se řeší jednáním, smlouvami nebo na trhu. Realisté zdůrazňují obecné zájmy bezpečí, spravedlnosti a práva, kdežto pro krajní nominalisty existují jen dílčí, partikulární zájmy svobodných jednotlivců a skupin.

Realisté, kteří zdůrazňují obecné a společné, ale snadno zapomenou, že člověk žije především svůj vlastní život a má tedy své zájmy, které se nedají shrnout do obecného dobra. Nominalisté obvykle přehlížejí, že smlouva je možná jen tam, kde se lze spolehnout na vymahatelnost práva a trh jen tam, kde společnost zaručuje bezpečí osob a majetku.

Jedno tedy zřejmě nemůže být bez druhého a společnost se řídí Aristotelovým „ničeho příliš“: obě krajnosti vedou ke špatným koncům a společnost si musí hledat zlatý střed, který je ovšem věcí neustálého vyjednávání a opravování.

FILOSOFIE RENESANCE A HUMANISMU

Renesanční filosofie se rozvíjela v období od poloviny 15. století do konce 16. století. Vyznačuje se těmito znaky:

- oživení zájmu o antickou filosofii, zejména Platónovu
- počátky racionální i empirické vědy
- filosofie se vymanila z područí teologie, církve
- zdůrazňování nezávislosti, svobody, individualismu
- obrat ke zkoumání člověka a tajemství přírody (hermetismus, astrologie a alchymie)

Myslitelé pozdní nominalistické scholastiky prosadili oddělení filosofie od teologie a odmítali spojování řecké filosofie s křesťanstvím.

- **Rozpad středověké jednoty, oslabení papežské i císařské autority a vznik prvních národních států.**
Z ohrožené Konstantinopole přišla do Itálie řada byzantských učenců, kteří přinesli dosud neznámé Platónovy spisy i východní platónskou tradici.
- **Vynález knihtisku (polovina 16.st.),** který umožnil oproti středověku nesrovnatelně rychlejší šíření myšlenek.
- **Zámořské cesty a objevy** (Kryštof Kolumbus, Vasco da Gama).
- Oživený zájem o zkoumání přírody vedl k **rozvoji matematiky, alchymie, astrologie a astronomie**, která nahradila starší geocentrické představy novým heliocentrismem (Koperník, Kepler, Galilei).
- Zájem panovníků o nové vojenské techniky (dělostřelectví) - vznik **mechaniky jako první aplikované vědy**.

Převratné proměny obrazu světa však zároveň otráslы životními jistotami lidí a vedly k řadě povstání a občanských a náboženských válek.

Evropské myšlení na to reagovalo dvěma hlavními proudy:

- *renesanční humanismus* s hlavním ohniskem v Itálii se spolehl na vlastní schopnosti člověka a opřel se o filosofii, vědu, alchymii a astrologii;
- *reformace* se naopak snažila o očištění a obnovu křesťanství, a to zejména novým zájmem o Bibli, o původní význam křesťanského Zjevení a Vykoupení.

Oba tyto proudy směřovaly ke konfliktu, jemuž se řada humanistů marně snažila předejít a smiřovat (Erasmus Rotterdamský, Jean Bodin).

Rozvoj vědy, která se postupně od filosofie oddělovala a dělila na různá odvětví, podnítil zpětně i filosofii samu, aby se snažila nové vědecké objevy reflektovat.

Mezi nejvýznamnější představitele renesanční filosofie patří:

Mikuláš Kusánský

- rozvoj pojmu nekonečna, rozvrh empirické vědy
- jednotu části i celku – všechny protiklady splývají v nekonečném Bohu
- rozum neumožňuje proniknout k absolutnu
- **POUČENÁ NEVĚDOMOST** – vědomí, že nemohu vše pochopit

Mikuláš Koperník – heliocentrický obraz vesmíru

Giordano Bruno - nekonečný vesmír a PANTEISMUS

Francis Bacon - který se snažil roztřídit vědy, vymezit je vůči teologii a využít je k praktickým účelům pokroku a ovládnutí přírody člověkem. Důraz na empirii (zkušenost) a vědu.

Johanes Kepler – matematická formulace zákonů pohybu planet – vše řízeno Harmonií vesmíru

René Descartes - filosofické založení věd, jejich samostatnost, důraz na myšlení, rozum, racionalitu: **Kogito Ergo Sun**

Politické myšlení:

Tomas More – **Utopia** – lidské poměry lze uspořádat jen odstraněním soukromého vlastnictví

Tomasso Campanella – Sluneční stát – utopie totalitního státu, který ovládá vše, včetně lidí

Niccolo Machiaveli – „Vladař“ – „Účel světí prostředky“

Grotius – zakladatel mezinárodního práva

Thomas Hobbes člověk je egoista, který usiluje o vlastní výhody (existence, zisk, ochrana) – **Leviathan** (uspořádání státu – zaměření na naprostou volnost, egoismus, stát zabezpečuje pouze dodržování práva a ochrany obyvatelstva).

FILOSOFIE REFORMACE

Náboženské hnutí, které se snažilo o nápravu církve a pojetí víry, současně spolu s renesancí vyzdvihuje individualitu.

Klade důraz na osobní postoj křesťana, vztah k Bohu, Kristu – samostudium Bible.

Základem je návrat k původním pramenům (*ad fontes*).

Současně uznávání světského života (zavrhuje mnišství, asketismus, celibát).

Selské bouře (německé země, husitství).

Protestantské hnutí – Jednota bratrská, luteránská církev, kalvinisté....

Etapy reformace:

1. Od 12.století – **Wycliff, Hus**
2. 16.století – **Luther, Kalvín**

FILOSOFIE 17.STOLETÍ (BAROKO)

Základem filosofie se stává rozum, racionalita.

Snaha o kategorizaci – přehledné uspořádání věd, jazyka, architektury...

Snaha o vytvoření univerzální vědecké metody zkoumání.

René Descartes (Renatus Cartesius – kartesiánství, kartézská soustava...)

- Všeobecné pochybování – skepse
- Sebejistota myslícího já = **Myslím (pochybuji), tedy jsem.**

Princip verifikace (zjišťování pravdy)

Předmětem našeho vnímání nejsou předměty, nýbrž naše obrazy, dojmy, ideje těchto předmětů.

Jsou to tedy fenomény mysli, poznáváme tedy ideje předmětů.

Dualistický systém – 2 konečné substance:

1. Nemyslící tělesná substance (má vlastnost rozprostraněnosti)
2. Duchovní substance (má vlastnost myšlení)

Baruch Benedikt Spinoza

Monista – substance má samostatnou existenci (rozprostraněnost i myšlení). Tato substanci spolu s přírodou je Bůh (**panteismus**). Bůh tedy není osobní bytost.

Gottfried Wilhelm Leibniz

Matematik, fyzik a současně politik, velvyslanec, poradce řady evropských králů. První prezident Pruské akademie věd.

Monady – jednoduché substance jsou základem. Složené věci vznikají nahromaděním monad. Jsou nedělitelné, bez rozměru. Jsou to duše nemateriální podstaty, body. Vznikly božím stvořením, zničeny mohou být jen božím zásahem. Nekomunikují spolu (jsou unikátem).

Zlo – existuje

1. Metafyzické (konečnost našeho světa)
2. Fyzické (nedokonalost bytostí, tím se nerovnají Bohu)
3. Mravní (nelibost, utrpení, chyby)

FILOSOFIE OSVÍCENSTVÍ

Pokračování trendu nápravy světa především odklonem od náboženství a příklonem k racionalismu (vzdělání).

ANGLIE

John Locke

Empirista (senzualista) – důraz na zkušenost vnitřní (reflexe) i vnější (počítky, vjemy).

Předmětem zkoumání jsou ideje, nikoli ale platónské – je to vše, co je objektem rozumu. Když člověk myslí.

Ideje – jednoduché, složité, všeobecné.

Kvality – prvotné (ve věcech, na nás nezávislé), druhotné (vyvolané v nás – závislé na našem vnímání).

Tabula rasa – nepopsaný list = charakter člověka a jeho skutky jsou dány výchovou.

Svoboda – naše schopnost jednat či nejednat podle toho, jak usoudíme a zvolíme. Základ liberalismu.

George Berkeley

Solipsismus – tělesa, věci jsou jen kombinací našich počitků (vnímání). Celý svět je tedy mou představou, reálně existují jen já sám...

David Hume

Senzualista a agnostik.

Rozum jen skládá, překládá, zvětšuje, zmenšuje materiál, který mu poskytují smysly a zkušenosti.

Vjemy:

- dojmy (to, co slyšíme, vidíme, cítíme...)
- ideje (představy, myšlenky)

Není tedy žádná myšlenka, která by neměla původ v nějakém dojmu. Je tedy jen to, co jsme schopni vnímat.

Základ **pozitivismu**.

FRANCIE

Osvícenství

Filosofie nevytváří nové systémy, slevuje z odbornosti a popularizuje se veřejnosti.

- Kritika církve, náboženského fanatismu, pověr, předsudků
- Důraz na vědu – fakta, zkušenosti (empirismus), tvorba učebnic – encyklopedií, rozvoj přírodních věd experimentálních věd, rozvoj pedagogiky a humanitních věd.
- Státověda – rozdělení moci – 3 složky
- Důraz na civilizační pokrok – kritika konzervatismu

Francois-Marie Voltaire

Kritik církve, křesťanství, Bible.

Zastánce principu tolerance.

Dílo: **Filosofický slovník, Candide aneb optimismus**

Jean Jacque Rousseau

Upřednostňoval cit, emoce, přirozenost proti rozumu a intelektu.

Důraz kladl na morálku, proti vědě staví přírodu (návrat k přirozenému soužití s přírodou).

„Všechno je dobré, jak to vyšlo z rukou Původce světa, všechno se kazí pod rukama lidskýma.“ – Emil neboli výchově.

Je třeba se vrátit k přirozenosti – kritizuje přetvářku.

Společenská smlouva – člověk se vzdá části své svobody a očekává od státu, že ji bude hájit spolu se svobodou každého člověka (mravnost a rovnost před zákonem).

Materialisté:

D.Diderot – vydávání Encyklopedie

Jakub a jeho pán, Jeptiška

Holbach – encyklopedista (400 hesel), proticírkevní

D'Alembert - encyklopedista (1000 hesel)

Le Mettrie

Helvetius

NĚMECKO

Osvícenství

Lessing – boj proti náboženské netoleranci, nesnášenlivosti. Důraz na výchovu.

NĚMECKÁ KLASICKÁ FILOSOFIE

JOHANN GOTTFRIED HERDER – 1744-1803

Německý osvícenec a představitel německého romantismu, jeho myšlenky: bůh je totožný s přírodou – panteismus, ale ne absolutně, bůh je nepostižitelný KOŘEN všech věcí

Základní práce: Ideje k filozofii dějin lidstva – vesmír – Země je pouze jedno z vesmírných těles, je to specifická planeta, na níž je život, člověk má zvláštní postavení mezi vším živým, srovnává člověka se zvířaty a zjišťuje, že člověk za zvířaty v mnohém zaostává – proto ho nazývá NEDOSTATKOVOU bytostí, aby se člověk stal tím, kým se stát má, je nadán jazykem, rozumem a svobodou

- Člověk je bytost, která se neustále zdokonaluje, v jeho koncepci je konečným cílem nastolení humanity – všeobecné světové harmonie

IMMANUEL KANT – 1724-1804

Završitel evropského osvícenství a zároveň první z NKF.

Jeho filosofie se dělí do dvou etap:

- předkritické období, tj. přírodovědné – zkoumá vesmír a nebeská tělesa – napsal práci Všeobecná přírodní filosofie a teorie nebes, kde vyložil mechanický původ fungování vesmíru podle Newtonových zásad / Kant-Laplaceova teorie /
- kritické období – nazváno podle tří významných prací:
  - Kritika čistého rozumu – o teorii poznání
  - Kritika praktického rozumu – teorie jednání čili etika
  - Kritika soudnosti – teorie estetiky

Kantova teorie poznání – rozlišuje dva světy:

- Svět jevů – svět věcí pro nás
- Svět věcí o sobě

Podle Kanta nepoznáváme svět o sobě takový, jaký je, ale pouze ten pro nás dostupný, a to je svět, jak se nám jeví čili poznáváme pouze jevy = fenomény. Svět věcí o sobě je nám běžně nedostupný, působí pouze jako počitky, útočí na naše smysly = chaos počitků.

Tento chaos člověk uspořádává smysly a rozumem = to jsou APRIORINI zdroje poznání = konstantní formy v nás. Ty hlavní jsou: čas, prostor – smyslové formy, ty rozumové nazývá kategoriemi a jsou to: kvalita- kvantita, příčina – účinek, podstata a akcident, celek a část a mnohé jiné.

Kantova etika:

Je to největší novověký filosof etiky. Jeho etika má charakter IMPERATIVU, přesně KATEGORICKY IMPERATIV. Imperativ je vlastně rozkazovací způsob čili má charakter POŽADAVKU. Platí nepodmíněně, mají apriorní charakter, nejsou závislé na empirii čili nejsou proměnlivé.

„ Dvě věci naplňují mysl vždy novým a rostoucím obdivem a úctou, čím častěji se jimi zabývám. Hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně.“

Kritika praktického rozumu

Vysvětlení: člověk je občanem dvou světů – má dvě stránky

a/ je občanem světa jevů – přírodně empirická stránka člověka, člověk je nepatrnou součástí vesmíru, podléhá přírodním zákonitostem, je nepatrným článkem v procesu vznikání a zanikání, součástí řetězce nutných souvislostí, příčin a následků, zrnkem prachu ve vesmíru....co je lidský život proti nekonečnu vesmíru?

b/zároveň je součástí světa o sobě – to je rozumová stránka člověka, rozumem člověk přírodu překračuje, tím je svobodnou bytostí, má možnost volby, má obrovskou sílu, kterou naplňuje a překračuje etickým jednáním.

JOHANN GOTTLIEB FICHTE - 1762-1814

Navazuje na Kanta, je představitelem subjektivního idealismu, klíčovými pojmy jsou: Já a Ne – Já

Já je základ světa, tvůrčí všezahrnující vědomí, aby mohl člověk reflektovat svět kolem sebe, musí si nejdříve uvědomit Já, to je tedy prvotní. Ne – Já je tedy až produktem činnosti vědomí, podněcuje Já k činnosti.

FRIEDRICH WILHELM JOSEPH SCHELLING- 1775-1854

Rozvíjí Fichta a Spinozu, rozpracovává teorii totožnosti ducha a přírody, část života spolupracoval s Hegelem, pak směřuje zcela jinam – k filosofii iracionalismu.

GEORG WILHELM JOSEPH HEGEL – 1770 – 1831

Je vyvrcholením NKF, pracuje se složitými abstraktními pojmy, nejslavnější práce: **Fenomenologie ducha**

- Rozpracovává **dialektiku**, cenil si Hérakleita, navazuje na Fichta a Schellinga
- Na rozdíl od zmíněných chápe dialektiku ne pouze jako jednotu protikladů, ale jako vyšší typ logiky
- Přichází s teorií jednoty protikladů a triadického členění vývoje, Hegelova triáda – teze – antiteze – syntéze / příklady.../
- **Vytvořil svůj vlastní systém objektivního idealismu – ten chápe zároveň jako panlogismus a panteismus**
- Podle této koncepce je základem světa nějaký světový duch=rozum, který se vyvíjí podle zákona dvojité negace / triáda /, podle triadického principu se vyvíjí vše, na všech úrovních, ve všech etapách vývoje...
- Vývojový proces ducha:
  - o subjektivní duch – individuální život člověka, nejvíce svázán s přírodou
  - o objektivní duch – společenský život člověka – rodina, občan, vztahy, role
  - o absolutní duch – zde člověk proniká k podstatě světa – umění, náboženství, filozofie

LUDWIG FEUERBACH -1804-1872

Hegel byl velký filozof, proto vznikly dvě školy – mladohegelovci a starohegelovci, interpretovaly různě Hegelovo učení, Feuerbach byl mladohegelovcem, pak se však stal Hegelovým kritikem. Feuerbach je až poklasický filosof. Kromě jiného napsal práci Podstata křesťanství...základní tezí, kterou obhajuje, je myšlenka, že člověk stvořil boha, nikoli bůh člověka, bůh je podle něj personifikovanou podstatou člověka, výsledek projekce a zároveň odcizení sebe sama...proto hlásá jako východisko ne lásku k bohu, ale lásku člověka k člověku...jeho teze byly využity a zneužity marxistickými teoriemi jako kritika náboženství.

Podstata člověka není dána jedincem samým, ale vztahem lásky mezi Já a Ty.

DALŠÍ SMĚRY A FILOSOFOVÉ 19.STOLETÍ

PREROMANTISMUS A ROMANTISMUS

Přímou reakci proti osvícenskému a pak i Hegelovu racionalismu, ale také proti patosu pokroku a občanské svobody, znamená romantismus. Začíná v Anglii a v Německu jako umělecký styl a vkus v literatuře, ve filosofii navazuje na Herderovu kritiku Kanta a racionalismu, zdůrazňuje význam citu, bolesti, hrdinství a objevuje význam umění, tradic a národní svébytnosti: Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, Friedrich Schlegel. Ve Francii i v Německu ožívuje zájem o starší historii, o historické památky i o staré právo.

POZITIVISMUS A UTILITARISMUS

Naproti tomu se osvícenská víra v rozum, vědu a neomezené možnosti pokroku ještě dále radikalizovala v díle mužů, jako byl britský právní teoretik, filosof a společenský reformátor Jeremy Bentham, zakladatel utilitarismu, hájil ještě širší ekonomické svobody, zároveň však navrhoval povinné pojištění, minimální mzdu a také volební právo žen.

Francouzský matematik, filosof a zakladatel sociologie Auguste Comte se snaží o reformu vědy a zakládá pozitivní filosofii (pozitivismus), jež se chce zabývat pouze bezpečně zjištěnými fakty a vztahy mezi nimi. V této souvislosti zavádí novou klasifikaci věd, a to podle úrovně abstrakce; základem věd je matematika. Lidský duch podle Comta prochází v dějinách třemi stádii, teologickým, metafysickým a pozitivním, v němž dokáže vědecky organizovat i společnost.

ARTUR SCHOPENHAUER

Představitel iracionalismu, jímž navazoval na Kanta. Svět jako vůle a představa – vše se děje na základě vůle, neboť člověk musí neustále překonávat utrpení (samota, nuda, nouze). Je však věčné.

SÖREN KIERKEGAARD

Dalším prohloubením romantické stránky německého idealismu je protest dánského teologa a filosofa proti nezúčastněnému a nelidskému - pohledu „z výšky“ absolutna. Člověk je radikálně osamělý, nucený neustále volit, aniž by toto činil na základě nezvratných faktů. Tím je jeho existence plná nejistoty, úzkosti a rozčarování.

FRIEDRICH NIETZSCHE

Navazuje na Kierkegaardův objev upřímnosti a pravdivosti, která si nesmí nic nalhávat. Ve světě bez Boha je však člověk ze všech stran ohrožen nihilismem, „malým pohodlím“ zbabělců. Nietzsche se zoufale snaží najít něco, co by odolalo drtivé kritice moderní doby, co by člověka zbavilo otroctví a vytvořilo z něj bytost skutečně svobodnou. Nachází to ve **vůli k moci, ve výzvě k překonání sebe sama jako „mostu k nadčlověku“**. Vůle si žádá, aby vše bylo dovoleno. (střet s křesťanstvím). Učení dalo podnět k různým zneužitím, je však dodnes důležitým podnětem filosofického myšlení.

FILOSOFIE 20. STOLETÍ

20.století je pestrá směs vzájemně se prolínajících a ovlivňujících směrů a škol. V jeho průběhu vznikly či se rozvinuly směry jako filosofie života, filosofie mysli, existencialismus, marxismus, fenomenologie, novotomismus, strukturalismus, poststrukturalismus, postmodernismus a další.

Hlavním znakem celé této etapy je **tzv. filosofický pluralismus**. Vedle sebe existují různá paradigmat/ velké teorie/ přístupu ke zkoumání světa, každý má svůj vlastní význam, vychází z vlastních předpokladů. Vzájemně si nepřekáží. Postupně se však diferencovaly dvě poměrně samostatné skupiny:

- analytická filosofie – má silnou pozici v anglosaském světě (někdy též „anglosaská filosofie“),
- kontinentální filosofie je považována za tradičnější a vychází zejména z fenomenologie.

EXISTENCIALISMUS

Je to filosofický a umělecký směr, který vznikl po první světové válce v Německu. K rozšíření tohoto směru došlo především díky francouzským představitelům ve čtyřicátých letech 20. století a po druhé světové válce. V 50. a 60. letech se existencialismus stal velice populární i módní filosofií, což často vedlo k zjednodušení a zjemnění myšlenek tohoto směru.

Filosofie tohoto směru se opírá o tzv. *filosofii existence*, čímž navazuje na některé myšlenky F. Nietzscheho, dánského myslitele S. Kierkegarda, E. Husserla a M. Heideggera. Tento směr, respektive jeho propagátoři, neměli jednotné názory, některé myšlenky si i protiřečí, jiné se vzájemně vylučují, proto lze říci, že v existencialismu lze rozlišit několik základních proudů.

Východiskem je člověk jako jedinec izolovaný od společnosti i dějinného vývoje, člověk bez vazeb, soustředěný na svoje vnitřní ego, plný úzkosti, pocitu nesmyslnosti existence a vědomí nevyhnutelnosti smrti, odcizení a naprosté osamělosti. V takové „nicotě“ se potom člověk pokouší překonat své zoufalství, dobírá se sebepoznání a sebeuskutečnění, volí si svými činy své bytí jako svobodu, protože člověk je takový, jakého sám sebe chce mít a jakým se činí. Jediná jistota tohoto světa je smrt. Svobodu, je něco, k čemu je člověk prakticky donucen (odsouzen), musí stále mezi něčím volit a vybírat.

1. teistický – menšinový, téměř se neprosadil ve Francii,
2. ateistický – tento směr vyznávali nejznámější představitelé, např. A. Camus a J.-P. Sartre.

FENOMENOLOGIE - (z řeckého *faínomai*, ukazují se), znamená obecně přesné zkoumání jevů. Místo zkoumání podstat a skutečností samých se tedy zabývá zkušeností, tím, jak se věci „samy“ člověku ukazují v jeho vlastním vědomí.

Fenomenologie je filosofický směr, založený **Edmundem Husserlem** ve snaze o pevnější a určitější založení filosofie, aby se tak mohla stát také pevným základem pro vědecké zkoumání skutečnosti vůbec. Husserl navázal na Descartovu metodickou pochybnost – o jakékoli vnější zkušenosti mohu pochybovat, jedinou jistotou je toto pochybování samo – a na Kantovu transcendentální filosofii. Ta objevila podmíněnost každého poznání apriorními podmínkami či předpoklady (časem, prostorem apod.). Fenomenologie se snaží tyto podmínky přesněji prozkoumat tím, že si všimá zkušenosti samé – tak jak se člověku sama dává či „zjevuje“ (Jan Patočka). Husserlovu metodu tak můžeme přirovnat k postupu korektora, který nečte kvůli obsahu a smyslu, ale pozorně sleduje, co v textu skutečně vidí. Proto Husserl pokládal za nezbytné předem vyřadit všechny předpoklady, s nimiž k obsahům své zkušenosti běžně přistupujeme – především předpoklad jejich skutečnosti. To je jádro fenomenologické epoché – doslova „zdržení se úsudku“ – dostat se co nejbliže k jejich původnímu zdroji čili fenoménu (jevu).

IRACIONALISMUS – reaguje na dobu osvícenců, kde se nekriticky protěžoval rozum – tzv. osvícenský racionalismus. Je také reakcí na pozitivismus, který je přesvědčen, že se ve všem můžeme spolehnout na vědu, pokrok apod. Pochybují o tom, protože podle nich podstata dění je neuchopitelná rozumem, často jde i proti rozumu- místo rozumu se opírají o intuici, vůli / voluntaristé /, instinkty či city. Zdůrazňují lidskou individualitu, a tudíž i subjektivitu. Mezi nejvýznamnější iracionalisty patří:

- dánský filosof **Soren Kierkegaard**- nejvýznamnější práce Bud' – anebo, Strach a chvění, Okamžik
- německý iracionalista **Artur Schopenhauer** – hlavní práce Svět jako vůle a představa / u nás na něj navazoval **L. Klíma** / - filosofie pesimismu a nihilismu
- **Friedrich Nietzsche** – německý iracionalista a autor mnoha kritických postojů, zabýval se studiem řeckých dramát, jeho hlavní práce: **Tak pravil Zarathustra**, Vůle k moci, Soumrak bohů aj. Velká část jeho práce je známá díky jeho aforismům: Bůh je mrtev! Žij tak, aby sis mohl přát žít znovu! kategorický imperativ. Po části absolutně kritické vytyčuje Nietzsche nové životní hodnoty, jichž může dosáhnout pouze nadčlověk – a tady začíná nový svět, nový člověk, nový život /jeho učení z vulgarizováno a zneužito nacisty /.

POZITIVISMUS

Zakladatelem je fr.filosof **Aguste Comte** – zakladatel sociologie. Na něj pak ve 20. století navazuje **novopozitivismus**. Vychází z teorie marxismu – základem pro vývoj společnosti je věda a pokrok, Rozdíl je v tom, že marxisté věří v revoluci, pozitivisté v postupné evoluční změny.

Z novopozitivismu ve 20.století potom vycházejí další tři směry – logický pozitivismus, logický empirismus a analytická filozofie.

Základní znaky pro pozitivismus jsou:

- empirismus – veškeré teorie a hypotézy odmítá jako vyspekulované, pokud nejsou ověřeny praxí čili pozorovanou zkušeností, musí je zaznamenat naše smysly.
- scientismus – je bezvýhradná víra ve vědu, především v přírodní vědy. Filosofie má pouze systemizovat výsledky přírodních věd, má být jakousi služkou pro vědy přírodní.

Základní dílo A. Comteho je **Kurz pozitivní filozofie**, základem jeho filosofie je předpoklad, že vývoj všeho prochází třemi stadii: teologické= fiktivní / zahrnuje animismus, polyteismus, monoteismus /, druhé stadium je metafyzické=abstraktní, třetí pozitivní=vědecké. Dále se věnuje sociologii – statika a dynamika...

Zakladatelem pozitivismu v Anglii je **John Stuart Mill** – kromě jiného zakladatel utilitarismu – druh empiristické etiky. Další angl. pozitivista je **Herbert Spencer**.

Novopozitivisté: orientují se především na analýzu vědeckého jazyka přírodních věd – John Austin – Angličan - zavádí teorii mluvních aktů, **Ludwig Wittgenstein** – Rakušan – zavádí pojem jazyková hra.

Další: **Bertrand Russell**, Vídeňský kroužek, **Karl R. Popper** aj.

PRAGMATISMUS – americký filos. směr, který považuje za kritérium pravdivosti prospěšnost či účelovost.

FILOZOFIE ŽIVOTA – **Henri Bergson**, fr.filosof a nositel NC za literaturu – filozofii zužuje na učení, které se zabývá uměním žít.

MARXISMUS

Zakl. je ekonom a sociolog **Karel Marx**, organizátor dělnického hnutí v 19.století. Patřil k mladehegelovcům, od Hegela převzal dialektiku a naplnil ji materialistickým- sociálně-filozofickým učením. Hlavní práce Kapitál, základní terminologie – alienace – odcizení, sociální revoluce, antagonismus, dělení tříd podle vztahu k VP. **B. Engels**. Čistá teorie marxismu byla zneužita ve 20.století V.I. Leninem, vytvořila teoretickou platformu pro ospravedlnění třídního boje – marxismus – leninismus – ideologie nově vzniklých KS a socialistických zemí, diktatura proletariátu... V roce 1960 vzniká v Evropě hnutí neomarxismus, je založena tzv. frankfurtská škola – nejvýznamnější představitel Erich Fromm, u nás marxista Egon Bondy / zároveň postava českého undergroundu a přítel B. Hrabala , filozof, prozaik, básník /.

Další směry:

HERMENEUTIKA

POSTMODERNÍ FILOZOFIE

NOVOTOMISMUS

NOVÁ FILOZOFICKÁ ANTROPOLOGIE

STRUKTURALISMUS

Čeští filosofové :

J.A.Komenský – pansofie, **B.Bolzano**, **A.Smetana**, **F.Krejčí**, **L.Klíma**, **V.Černý**, **T.G.Masaryk**, **J.Patočka**, **K.Kosík**, **L.Hejdánek**, **E.Kohák**, **T.Halík**, **J.Sokol**, **V.Bělohradský**, **M.Petříček**